

ADVIES BELEIDSVOORNEMEN
BELEIDSPLAN WETENSCHAP EN
TECHNOLOGIE 1991 - 1994

NRLO-rapport nr. 92/8

Nationale Raad voor
Landbouwkundig Onderzoek
Postbus 20401
2500 EK 's-Gravenhage
tel.: 070 - 3793653/3793654

februari 1992

INHOUD

blz.

Samenvatting

1

Deel 1: Algemeen

4

Deel 2: De wetenschaps- en technologieprioriteiten

9

Samenvatting

- In een aantal opzichten kan de NRLO zich vinden in het in het beleidsvoornemen voorgestane beleid. Veel van de speerpunten uit de Meerjarenvisie Landbouwkundig Onderzoek 1991 - 1994 van de NRLO zijn in de beleidsprioriteiten terug te vinden. Ten aanzien van bepaalde aspecten van de afzonderlijke prioriteiten heeft de NRLO de nodige opmerkingen. Deze zijn in deel II van het advies opgenomen.
- De NRLO betreurt dat door de bezuinigingen van de kant van de overheid het totaal beschikbare onderzoekspotentieel dreigt te verminderen. Voorkomen moet worden dat onvoldoende wordt geïnvesteerd in het strategisch onderzoek en het onderzoek ten aanzien van collectieve belangen.
- In het beleidsplan zou duidelijker aangegeven moeten worden wat de invloed is van de afname van het LNV-budget voor het onderzoekprogramma van de jaren 1991 - 1994.
- Het terrein van het landbouwkundig onderzoek is zo breed geworden dat terreindekkend opereren onmogelijk is geworden. De NRLO bepleit duidelijker strategische keuzes te maken voor zwaartepunten in het Nederlandse landbouwkundig onderzoek en daarnaast de internationale taakverdeling en de internationale netwerken te versterken.
- Hoofdstuk 5 "Programmering en financiering van onderzoek" van het Beleidsplan legt zeer eenzijdig de nadruk op de LNV-rol bij de sturing van het onderzoek. De NRLO adviseert dit hoofdstuk aan te passen. En wel in tweeërlei zin:
  - a. Zichtbaar maken dat de planning van het landbouwkundig onderzoek op strategisch niveau zich zal blijven voltrekken in intensief samenspel tussen overheid, onderzoek, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties (verkennende studies en gemeenschappelijke visie-ontwikkeling in NRLO-verband).
  - b. Zichtbaar maken dat de sturing van het landbouwkundig onderzoek op operationeel niveau in de komende jaren zal plaatsvinden door de verschillende financiers en gebruikers - waaronder LNV - gezamenlijk.

- Er dient voor te worden gezorgd dat de in het beleidsplan aangegeven procedure voor programmering, financiering en controle van resultaten zodanig wordt uitgewerkt dat toetsing en beoordeling van onderzoekvoorstellen en weging van output binnen het concept van scheiding van beleid en uitvoering plaatsvinden. De verleiding dient te worden weerstaan dat DWT op de stoel van de directies van de verzelfstandigde organisaties plaatsneemt en dat op die wijze via een omweg de scheiding van beleid en uitvoering wordt ondergraven.

- Verzelfstandigde onderzoekorganisaties en geprivatiseerde voorlichtingsdiensten hebben de neiging naast het algemene belang vooral het eigen belang in het oog te houden. Dit kan leiden tot een voor sommige doelgroepen sub-optimale kennisstroom. De NRLO acht nadere studies wenselijk over de effecten van contractonderzoek en van privatisering van de voorlichting op de verspreiding en benutting van kennis.

Advies van de NRLO over het beleidsvoornemen inzake het Beleidsplan Wetenschap en Technologie 1991 - 1994

Het advies van de NRLO over het beleidsvoornemen met betrekking tot het Beleidsplan Wetenschap en Technologie 1991 - 1994 is samengesteld uit twee delen. Deel 1 heeft betrekking op meer algemene aspecten zoals die zijn behandeld in de hoofdstukken 1, 3, 4 en 5 van het beleidsvoornemen. Deel 2 gaat in op de specifieke W&T-prioriteiten zoals die in hoofdstuk 2 van het beleidsvoornemen zijn behandeld.

Deel 1: Algemeen

Globale inhoud

Het verschijnen en de inhoud van het beleidsvoornemen Beleidsplan Wetenschap en Technologie 1991 - 1994 onderstrepen het belang en het integrale karakter van het W&T-beleid van LNV. Het beleidsvoornemen is helder en duidelijk geschreven. Wat dit laatste betreft in aanmerking genomen dat dit het eerste plan betreft en dat er nog steeds sprake is van een overgangssituatie.

In een aantal opzichten kan de NRLO zich vinden in het in het beleidsvoornemen voorgestane beleid. Veel van de speerpunten uit de Meerjarenvisie Landbouwkundig Onderzoek 1991 - 1994 van de NRLO zijn in de beleidsprioriteiten terug te vinden.

Wel dient te worden opgemerkt dat de beschouwingen met betrekking tot de thema's binnen de diverse sectoren sterk naar binnen zijn gericht. Op de onderlinge samenhang wordt niet of nauwelijks ingegaan, terwijl daaruit juist synergie-voordelen te halen zijn. Iets daarvan is terug te vinden op pag. 19 van het Beleidsplan.

Prioriteitsstelling

Het is duidelijk dat bij het opstellen van het Beleidsplan keuzes zijn gemaakt. De volgorde in belangrijkheid van de diverse onderzoekprogramma's is echter moeilijk te bepalen. Ook het overzicht van het financieel kader zoals gegeven op de pagina's 77 en 78 geeft hierover geen inzicht. Met name is het interessant te weten, wat de invloed is van de afname in het LNV-budget over de jaren 1991 - 1994 op de verschillende onderdelen van het totale onderzoekprogramma. Toekenning van fondsen voor onderzoek en verschuiving daarin zou moeten plaatsvinden op basis van een duidelijke visie gericht op de toekomst. De definitieve tekst van het Beleidsplan dient ook daarin helderder inzicht te verschaffen dan het huidige beleidsvoornemen.

Omvang en financiering van het onderzoek

Gezien de nieuwe opgaven en uitdagingen waarvoor de landbouw zich geplaatst ziet is in de NRLO-Meerjarenvisie gepleit voor een versterkte gezamenlijke inspanning voor het onderzoek van overheid en bedrijfsleven. De in het beleidsvoornemen aangegeven beleidslijn om de medefinanciering door het bedrijfsleven, met name van toegepast onderzoek, te vergroten, wordt dan ook door de NRLO onderschreven. Voorwaarde daarbij is dat kwaliteit en

inhoud van programma's zodanig zijn dat het onderzoek voor het bedrijfsleven van waarde is. De NRLO betreurt dat door de bezuinigingen van de kant van de overheid het totaal beschikbare onderzoekspotentieel toch dreigt te verminderen. Deze ontwikkeling houdt het risico in dat de aandacht verschuift in de richting van het praktijkgerichte en toegepaste onderzoek en dat op termijn onvoldoende wordt geïnvesteerd voor het strategisch onderzoek en voor het onderzoek ten aanzien van vraagstukken zoals de milieuproblematiek, het natuurbeheer, kwaliteits- en veiligheidsaspecten van voedsel, bepaalde collectieve aspecten van de markt, en onderzoek naar maatschappelijke gevolgen van technologische ontwikkeling, waaronder gevolgen voor arbeidsomstandigheden.

De beïnvloeding door/het samenspel met de doelgroepen

Het gestructureerde overleg in NRLO-verband met onderzoekorganisaties, bedrijfsleven en andere maatschappelijke organisaties heeft een belangrijke rol gespeeld bij de gemeenschappelijke visie-ontwikkeling met betrekking tot het wetenschaps- en technologiebeleid van LNV. Van de resultaten van de in de afgelopen jaren in NRLO-verband uitgevoerde studies en opgestelde onderzoekprogramma's in hoofdlijnen is bij de opstelling van het Beleidsplan Wetenschap en Technologie gebruik gemaakt, evenals van het NRLO-advies "Meerjarenvisie Landbouwkundig Onderzoek 1991 - 1994". De beïnvloeding door en het samenspel met doelgroepen op strategisch niveau is bij de planning van het landbouwkundig onderzoek dan ook goed georganiseerd. Een omissie is dat daarop in hoofdstuk 5 "Programmering en financiering van onderzoek" niet wordt ingegaan.

De wijze waarop inhoud wordt gegeven aan de sturende invloed op operationeel niveau is in het Beleidsplan eveneens onvoldoende uitgewerkt. Met name de wijze waarop de invloed van doelgroepen op de programma-sturing zal worden georganiseerd behoeft nadere uitwerking. Verschillende modellen zijn daarbij denkbaar. Het gaat daarbij niet alleen om programma-sturing waarbij financiële middelen door het bedrijfsleven worden ingebracht. Hoofdstuk 5 "Programmering en financiering van onderzoek" van het Beleidsplan legt zeer eenzijdig de nadruk op de LNV-rol bij de sturing van het onderzoek. De NRLO adviseert dit hoofdstuk aan te passen. En wel in tweeërlei zin:

- a. Zichtbaar maken dat de planning van het landbouwkundig onderzoek op strategisch niveau zich zal blijven voltrekken in intensief samenspel tussen overheid, onderzoek, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties (verkennde studies en gemeenschappelijke visie-ontwikkeling in

NRLO-verband).

- b. Zichtbaar maken dat de sturing van het landbouwkundig onderzoek op operationeel niveau in de komende jaren zal plaatsvinden door de verschillende financiers en gebruikers - waaronder LNV - gezamenlijk.

Efficiënte beleidsvoorbereiding en toetsing

Bij de in het Beleidsplan geschetste gang van zaken voor de toekomst - formuleren van richtlijnen door DWT, opstellen en aanbieden van onderzoekprogramma's door onderzoekorganisaties, beoordelen door DWT - dient er volgens de NRLO voor te worden gezorgd dat de procedure zodanig wordt uitgewerkt en geïmplementeerd, dat toetsing en beoordeling van onderzoekvoorstellen en weging van output binnen het concept van scheiding van beleid en uitvoering plaatsvinden. De verleiding dient te worden weerstaan dat DWT op de stoel van de directie van de verzelfstandigde organisaties plaatsneemt en dat op die wijze, via een omweg, de scheiding tussen beleid en uitvoering wordt ondergraven.

Het functioneren van het OVO-drieluik

De laatste jaren worden gekenmerkt door een groot aantal wijzigingen in de structuur van het OVO-drieluik. Naast de toegenomen professionalisering van elk van de instrumenten is er een ontwikkeling in gang gezet van scheiding van beleid en uitvoering. Deze ontwikkelingen hebben consequenties voor het functioneren van het OVO-drieluik. Verzelfstandigde onderzoekorganisaties en geprivatiseerde voorlichtingsdiensten hebben de neiging naast het algemeen belang vooral ook het eigen belang in het oog te houden. De koppeling van deze divergerende organisaties is door een overheidsdienst als het IKC buitengewoon moeilijk te realiseren. Scheiding van beleid en uitvoering moet niet leiden tot vertraging van de kennisstroom. Aandacht van het Ministerie van LNV voor dit aspect is geboden.

De NRLO acht onderzoek nodig naar de mogelijkheden tot vergroting van de efficiency van de drie elementen in OVO door versnelling van de kennisstromen, verhoging van het rendement van de afzonderlijke elementen en versterking van de toegevoegde waarde van de drie gezamenlijk.

Ook de verbindingen van OVO naar buiten (onderzoek en onderwijs elders) zijn in het Beleidsplan onvoldoende duidelijk en behoeven meer systematisch aandacht.

De presentatie van het landbouwkennissysteem op pagina 12 wekt de indruk dat kennisontwikkeling alleen in het onderzoek plaatsvindt. Hierdoor dreigt er te weinig aandacht te zijn voor de vele terugkoppelingen die nodig zijn voor een effectief en efficiënt innovatiesysteem.

De openheid van het kennissysteem

De NRLO onderschrijft het beleid van het Ministerie van LNV om het kennis-systeem zoveel mogelijk open te houden. Zoals in het Beleidsplan aangegeven kan evenwel ook beperking van de openbaarheid onder bepaalde omstandigheden (contract-onderzoek) gerechtvaardigd zijn. De NRLO constateert dat de belangen van de verschillende partijen daarbij niet geheel parallel lopen. Nadere studie over de effecten van contract-onderzoek in het landbouwkundig onderzoek op verspreiding en benutting van resultaten wordt wenselijk geacht.

Zwaartepuntvorming en nationale en internationale taakverdeling

Ontwikkelingen in de wetenschappelijke disciplines relevant voor het landbouwkundig onderzoek gaan snel. Het onderzoekveld is zo breed geworden dat terreindekkend opereren een onmogelijkheid is. Het belang van samenwerking in internationaal verband neemt sterk toe. Deze ontwikkelingen worden in het Beleidsplan terecht onderkend en op waarde geschat.

Een belangrijk actiepoint in dezen is de vorming van grotere onderzoeksinstituten waardoor de effectiviteit van de onderzoekinzet kan worden vergroot en de continuïteit van hoogwaardig onderzoek kan worden verzekerd.

Echter, het is ook van essentieel belang duidelijke strategische keuzes te maken voor een aantal zwaartepunten in het Nederlandse onderzoek en om daarnaast een netwerk op te bouwen van internationale contacten via welke kennis kan worden uitgewisseld. De NRLO geeft in overweging een verkennende studie te (laten) uitvoeren waarin een analyse wordt verricht van de sterke en zwakke velden van het Nederlandse landbouwkundig onderzoek. Deze analyse dient nadrukkelijk niet beperkt te zijn tot de instellingen van DLO en het praktijkonderzoek, maar dient het totaal van voor landbouw en het landelijk gebied relevant onderzoekspotentieel in Nederland te omvatten.

Gecoördineerde inzet van het onderzoek gericht op kwaliteit

Het Beleidsplan heeft als zwaartepunten markt en milieu. Aan het zwaartepunt milieu wordt duidelijk en concreet inhoud gegeven. Het is evident dat een groot aandeel van de onderzoekcapaciteit samenhangend is gericht op

vermindering van de milieuproblematiek.

Voor wat betreft het zwaartepunt markt, en daarmee samenhangend kwaliteit, is de uitwerking minder helder. De overheid heeft ten aanzien van markt en kwaliteit een belangrijke voorwaardenscheppende taak, zowel ten aanzien van methodiekontwikkeling als ten aanzien van onderbouwend onderzoek. Gepleit wordt voor een gecoördineerde inzet van het onderzoek gericht op kwaliteit met adequate aandacht voor de gehele produktieketen.

Beleidsvaluatie

De NRLO acht het gewenst meer aandacht te besteden aan beleidsvaluatie en alternatieve vormen van beleid. Om tot een goede opzet van deze evaluatie te komen zal meer aandacht moeten worden gegeven aan beleidsvaluerend onderzoek. Van belang in dit verband is dat het beleid helder formuleert op welke streefbeelden en einddoelen het zich richt. De weg waarlangs streefbeeld en einddoel kunnen worden bereikt vormt onderwerp van onderzoek. Dit raakt heel sterk aan het begrip duurzaamheid van bestemmingen en functies van en in het landelijk gebied.

Deel 2: De wetenschaps- en technologieprioriteiten

2.1. Plantaardige produktie en gewasbescherming

- De ruwvoederproduktie voor vee blijft onderbelicht. Dit is een belangrijk deel van de plantaardige produktie en zou zeker genoemd moeten worden.
- Gesloten teeltsystemen worden genoemd als een goede mogelijkheid om emissies naar het milieu te voorkomen. Technisch zijn deze zaken voor een aantal produkten reeds zeer goed in orde. In de markt zijn er evenwel signalen dat sommige consumenten de voorkeur geven aan produkten die anders geteeld zijn (veelal afkomstig uit Zuid-Europa). Integratie van dit soort onderzoek met onderzoek op het gebied van biologische plantaardige produktiesystemen verdient wellicht aanbeveling. Het fysisch-chemisch zeer geringe tot afwezige verschil in samenstelling tussen beide produktgroepen kan marketing-technisch worden benut.
- Naast het IKC spelen ook veel andere organisaties een rol in het proces van kennisverspreiding (studieclubs, vakbladen, e.d.) (blz. 22, 2e alinea).
- In het kader van regelgeving en maatregelen met betrekking tot het gebruik van bestrijdingsmiddelen en het milieu spelen ook handelspolitiek en export een belangrijke rol (blz. 23, gewasbescherming).
- Toegevoegd zou moeten worden dat het toelatingsbeleid ook doelmatiger geregeld zal gaan worden. Het huidige stoffenbeleid legt grote beperkingen op aan producenten en kan het bereiken van de drie hoofddoelstellingen van het MJP-G tegenwerken. Ontwikkeling en toetsing van selectieve middelen is nodig (blz. 24, alinea 3).

2.2. Dierlijke produktie, gezondheid en welzijn dieren

- Een belangrijk element in de gedachtengang van deze paragraaf betreft de preventie van dierziekten. Het woord als zodanig is echter niet genoemd. Toch vormt juist dat de kern van de motivering om te komen tot versterking van de epidemiologie.
- Terecht wordt in het beleidsplan de aandacht gevestigd op de gevolgen van de Europese eenwording voor de diergezondheidszorg. Opgemerkt wordt dat daarbij naast het gevaar van insleep van ziekten ook aandacht moet zijn voor het vaccinatiebeleid. Zo geldt bijvoorbeeld bij mond- en klauwzeer dat aan vaccins die worden toegepast in routine-matige preventie andere eisen worden gesteld dan aan vaccins die moeten worden ingezet bij acute uitbraken.

- Voor het milieu-onderzoek dient ook een prioriteit te liggen bij normontwikkeling. Het is van groot belang om te beschikken over gedetailleerde kennis omtrent aanvaardbare normen ten aanzien van de milieu-belasting door de agrarische produktie. Daarnaast is van belang het vertalen van deze normen naar het bedrijfsniveau.
- Het belang van onderzoek omtrent biologische veehouderij wordt onderschreven. Het zal met name van belang zijn om informatie te verzamelen omtrent de verwachting dat de biologische veehouderij tegemoet komt aan de doelstellingen ten aanzien van emissie van milieubelastende stoffen en dierlijke gezondheid en welzijn.
- In de tekst wordt vermeld dat meer aandacht zal worden gegeven aan de "gezondheidszorg" voor gezelschapsdieren. Stellig wordt bedoeld "gezondheid en welzijn".

2.3. Milieutechnologie

- De inzet van milieutechnologie zal gericht dienen te zijn op het realiseren van normen per sector, functie, systeem of stof. De concretisering van de huidige streefbeelden zal dienen te leiden tot onomstreden milieukengetallen welke moeten worden bereikt. Na deze concretisering zal bij de vastgestelde streefbeelden moeten worden bepaald hoe deze kunnen of moeten worden bereikt. Naast deze benadering is het gewenst in het beleid voldoende ruimte te realiseren voor stelselmatig onderzoek naar de gevolgen van toepassing van technologieën (milieu-, maar ook bijvoorbeeld proces-, informatie- en biotechnologie) voor natuur, milieu en landschap.
- Een zuinig gebruik van energie (per eenheid produkt zoals geformuleerd in de SNL) behoeft nog geen reductie van de CO₂-uitstoot te geven. Toch wordt laatstgenoemd aspect steeds vaker in discussies op de voorgrond geplaatst.

2.4. Integrale ketenbeheersingssystemen, produktkwaliteit en voeding

- In de paragraaf over integraal ketenbeheer staat de techniek te centraal, terwijl de markt centraal zou moeten staan. Ook de samenhang tussen milieu en IKB-plannen is onvoldoende aangegeven. Het zal daarbij niet alleen gaan om "schone" produkten maar ook om "schone" voortbrengingsprocessen.
- Bij de integrale ketenbeheersingssystemen zal vooral de nadruk moeten liggen op inwendige kwaliteitsfactoren. In deze paragraaf zou de noodzaak van adequate informatie-overdracht (IT) duidelijk genoemd moeten worden

(blz. 34).

- Het is een goede zaak dat de overheid het bedrijfsleven stimuleert om IKB-systemen in de praktijk te brengen. Opgemerkt wordt echter dat het bedrijfsleven zelf eveneens belang heeft bij een standaardisering van IKB-systemen. Dit komt met name de logistiek zeer ten goede. Naast nationale aspecten spelen ook internationale aspecten een belangrijke rol.
- Het is van groot belang dat bij de ontwikkeling van IKB-systemen en derhalve ook bij certificering, niet alleen organisatorische maar ook kwaliteitsaspecten de aandacht krijgen. Op die wijze wordt voorkomen dat een certificaat een stuk papier wordt met nauwelijks toegevoegde waarde.
- Wat de versterking van het sociaal-wetenschappelijk voedingsonderzoek betreft, dient beseft te worden dat het sensorisch onderzoek in Nederland, onderzoek dat een noodzakelijke schakel vormt tussen sociaal-wetenschappelijk onderzoek en veel produktgericht onderzoek- en ontwikkelingswerk, vrij zwak is en versterking behoeft.
- Het is noodzakelijk bij het sociaal-wetenschappelijk voedingsonderzoek niet alleen de LUW te betrekken, maar ook andere instellingen. Een brede aanpak wordt belangrijk geacht. Voorts dienen de banden tussen de LUW en de RU-Limburg nauwer te worden aangehaald. Wellicht kan hiervoor een deel van de extra middelen worden ingezet.
- De rol van de overheid bij het verzamelen van kennis over het consumentengedrag is niet geheel duidelijk. Hier ligt primair een taak voor het bedrijfsleven.

2.5. Procesttechnologie en Agrologistiek

- Het niet ingaan op de milieu-aspecten van de processen in de voedingsmiddelenindustrie is een omissie. Thema's als verduurzamen en scheiden worden minder actueel, wanneer niet tevens wordt ingehaakt op de milieu-aspecten. Gedacht moet worden aan zaken als het grote waterverbruik in vele sectoren van de voedingsmiddelenindustrie, de grote afvalstromen van de zetmeel- en de suikerindustrie.
- In deze paragraaf wordt geen aandacht besteed aan de behoefte aan milieuvriendelijker transportsystemen. Het huidige vervoer van produkten levert een belangrijke bijdrage aan de druk op natuur en milieu.
- Er worden geen redenen aangegeven, waarom de versterking van onderzoek met betrekking tot agrologistiek primair door het bedrijfsleven zou moeten worden gefinancierd. Bedoeld is waarschijnlijk de toegepaste agrologistiek.

- Ook zonder marktverzadiging speelt logistiek een steeds belangrijker rol, onder andere door de toename van de produktenstroom.

2.6. Agrificatie

- Bij agrificatie zal ook naar sociale en economische factoren in de keten gekeken moeten worden, bijvoorbeeld naar hergebruik van de produkten of van afvalstoffen bij het produktieproces.

2.7. Informatietechnologie

- De samenhang tussen milieubeheer, IKB en IT wordt onvoldoende belicht. Het één kan voor het ander gebruikt worden. Het geheel vormt een samenhangend netwerk. Integratie toont wellicht aan dat de kosten per onderdeel misschien niet zijn te rechtvaardigen, maar in zijn totaliteit wel. IT is geen doel op zichzelf maar staat ten dienste van. Het actief bij elkaar brengen van disciplines in dit gebied is noodzaak om enige vooruitgang te kunnen boeken.

2.9. Landinrichting, ruimtelijke ordening en openluchtrecreatie

- Bij de beoordeling van de hoofdstukken 2.9. en 2.10. vraagt de NRLO zich af of het niet logischer zou zijn te kiezen voor een indeling waarbij instrumenten, bestemmingen en functies gescheiden worden benaderd. De verdeling zou dan zijn: landinrichting en ruimtelijke ordening als instrument en natuur, bos, landschap en recreatie als bestemming of functie van een deel van het landelijk gebied. Bij een in die zin aangepaste opbouw van het Beleidsplan zullen enerzijds het cyclische planningsproces en anderzijds de integratie van functies beter tot hun recht komen.
- Binnen het onderzoek is meer aandacht nodig voor functieverandering in het landelijk gebied. Daarbij gaat het niet alleen om wijziging van de bestemmingsfunctie landbouw naar bijvoorbeeld natuur of recreatie, maar ook om de effecten van maatregelen op het terrein van bijvoorbeeld overproduktie, milieu en effecten van toenemende produktiviteit van landbouwgebieden in Oost-Europa. Daarnaast speelt de vraag wat de effecten daarvan zijn op de plattelandssamenleving. De resultaten van deze studies zijn van belang voor toekomstige functietoekenning en de gewenste inrichting of het gewenste beheer.
- Onderzoek op het gebied van bestuursvraagstukken wordt nodig geacht teneinde de effecten van bestuur en beleid te vergroten. De NRLO-studie betreffende "Interactie en afstemming bij beleidsterreinen in het lande-

lijk gebied" vormt een goede aanzet en behoeft vervolgactiviteiten.

2.10. Natuur, bos en landschap

- Geconstateerd wordt dat veel streefbeelden van het milieubeleid zijn gebaseerd op gezondheidscriteria. Onderzoek naar normstelling welke is gebaseerd op eisen vanuit de bestemming of functie, bijvoorbeeld natuurgerichte normstelling, is noodzakelijk. Daarin dient sterker aandacht te worden geschonken aan de systeemanalytische benadering dan uit het Beleidsplan naar voren komt.
- Bij bos en bebossing wordt aandacht voor teelt van inlandse hardhoutsoorten gemist.
- Evaluatie van de effectiviteit van financiële regelingen ten aanzien van beheer en onderhoud op het terrein van natuur en landschap wordt gewenst geacht. Bijzondere aandacht behoeven daarbij de verschillende categorieën gebruikers en eigenaren.

2.12. Nationaal en internationaal landbouwbeleid

- Er moet onderzoek gedaan worden naar noodzakelijke grondonttrekking aan de landbouw wegens overschotten van aan de grond gebonden produkten en de problemen van ruimtelijke inrichting en sociale aard die daarmee samenhangen.
- De vraag rijst of bij het onderzoek gericht op bedrijfsontwikkeling niet teveel langs bestaande lijnen en structuren wordt gezocht en of er wel voldoende ruimte wordt gegeven aan onderzoek met onbevangenheid ten aanzien van probleemstelling en oplossingsrichting, los van de beleidsmatige belangen van het moment. In dit opzicht wordt erop gewezen dat er een grote kans is dat de ruimte voor creatieve ontwikkeling binnen het onderzoek wordt weggenomen door de in het Beleidsplan voorgenomen wijze van financiering.

Overige onderwerpen

- De energieproblematiek vraagt om onderzoek: in het Beleidsplan is niet duidelijk hoe daaraan aandacht zal worden besteed.
- Er is te weinig aandacht voor onderzoek naar problemen van regelgeving, evaluatie van instrumenten, waaronder financiële regelingen en bestuurlijke vraagstukken, zowel nationaal als internationaal.

- Speciale aandacht voor het probleem van de arbeidsvoorziening en de arbeidsomstandigheden wordt in het beleidsplan gemist. Met het oog op deze problematiek behoeft ook het niveau van het bedrijfsmanagement aandacht.